

УДК 336.71:[005:338.124.4](477)

В. С. Сирота, Національний банк України, м. Київ

УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ КРИЗОВИХ ЯВИЩ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ 2008–2009 РР.

У статті досліджені головні причини виникнення кризових явищ у банківській системі України у 2008 р. Автором проаналізовано основні регуляторні механізми протидії розгортанню кризових явищ. Наголошується на необхідності комбінування адміністративних та ринкових інструментів антикризового менеджменту у банківській сфері. Особлива увага приділяється подальшому розвитку інституту ринкової дисципліни у вітчизняному фінансово-банківському секторі.

Ключові слова: антикризовий менеджмент, макроекономічна збалансованість, трансмісійний механізм монетарної політики, інститут "ринкової дисципліни", кредитор останньої інстанції (Lender of last resort – LOLR), система гарантування депозитів.

Постановка проблеми. Кризові явища у вітчизняній банківській системі у 2008–2009 рр. яскраво продемонстрували негативний вплив нестабільності у банківському секторі на ефективність функціонування ринків та реалізацію макроекономічної політики. Проблеми у комерційних банків спричиняють негативний вплив на роботу каналів реалізації трансмісійного механізму монетарної політики, зниження темпів економічного зростання, виникнення суттєвих фіскальних видатків і порушення функціонування платіжної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема регулювання банківської системи у контексті реалізації антикризових заходів перебуває у сфері дослідження багатьох вітчизняних та іноземних науковців і фінансистів-практиків, зокрема Н. Рубіні, Дж. Сороса, Дж. Стігліца, В. Міщенко, О. Петрика, А. Сомик, О. Чуб та ін.

Не вирішені раніше частини проблеми. Варто зауважити, що попередні дослідження недостатньо деталізовані у сфері встановлення взаємозалежності ефективності антикризових заходів у банківській сфері та реалізації збалансованої макроекономічної політики. Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті аналізу ефективності виконання Національним банком України одночасно функцій реалізації монетарної політики та здійснення банківського регулювання і нагляду.

Метою статті є дослідження основних інструментів регулювання банківської системи у контексті реалізації антикризових заходів, аналіз їхньої ефективності та пропонування шляхів вдосконалення.

Також акцентується увага на необхідності становлення інституту ринкової дисципліни у вітчизняній фінансово-банківській системі.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи причини виникнення світової фінансової кризи у 2007–2008 рр., варто наголосити на тому, що таке явище як неконтрольована фіктивізація капіталу стала провідним чинником нагромадження дисбалансів, які сприяли розгортанню кризових явищ. Фіктивізацією капіталу слід вважати процес нарощування фіктивного капіталу за рахунок створення і накопичення нових інструментів, технологій, механізмів. Активне інвестування у похідні фінансові інструменти світовими фінансовими інститутами спричинило поширення проблем в іпотечному секторі США на світові фінансові ринки та виникнення дефіциту ліквідності у глобальних масштабах.

Спільним антикризовим кроком усіх регуляторів стало проведення ін'єкцій фінансових ресурсів у банківську систему з метою відновлення необхідного рівня ліквідності. Така ситуація супроводжувалася суттєвим зниженням облікових ставок провідних центральних банків майже до нульового рівня. Однак в останні роки такий монетарний інструмент перестав надійно працювати. Це зумовлено тим, що в нинішніх умовах темпи зростання товарного виробництва відстають від темпів зростання грошової маси. При цьому товарна складова ВВП економічно розвинутих країн зменшується. Таким чином, зростаючий рівень фіктивізації капіталу фактично нівелює вплив органів монетарного регулювання.

Заслужують на увагу антикризові заходи у США, зокрема, капіталізація проблемних фінансово-банківських установ (Федеральної національної іпотечної асоціації Fannie Mae, Федеральної корпорації житлового іпотечного кредиту Freddie Mac, міжнародної групи страхових компаній American International Group) та реалізація програми допомоги фінансовим установам – Troubled Assets Relief Program, TARP (програма звільнення від проблемних активів). Крім того, актуальним питанням стала розробка Базельським комітетом з банківського нагляду нових стандартів регулювання банківської діяльності, відомих під умовною назвою Базель III. Зокрема, фундаментом нового режиму нагляду за банківською діяльністю має стати макропруденційний нагляд, основним змістом якого мають стати посилені регулятивні вимоги до системоутворюючих банківських установ з метою запобігання реалізації принципу “too big to fail”. Також особлива увага має приділятися впровадженню стандартів контрциклічного банківського нагляду, що базується на динамічному резервуванні [5]. Варто зробити акцент на підвищенні якості та транспарентності капіталу першого рівня шляхом виключення з нього гібридних фінансових інструментів. Також на провідні позиції поряд з традиційним показником нормативу достатності

капіталу виходить показник обмеження фінансового левериджу, тобто співвідношення власного капіталу та активів банку.

Аналізуючи антикризову політику вітчизняних регуляторів, можна зробити висновок про те, що пріоритетними напрямками вказаного процесу стали прийняття нормативно-правових актів та застосування адміністративних інструментів регулювання банківської діяльності. Зокрема, Законом України “Про першочергові заходи щодо запобігання негативних наслідків фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 31.10.2008 № 639-VI збільшено до 150 тис. грн. розмір вкладів, що підлягають відшкодуванню Фондом гарантування вкладів фізичних осіб у випадку відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку. Також заслуговує на увагу введення заборони на дострокове повернення строкових депозитів, запроваджене постановою Правління Національного банку України від 11.10.2008 № 319 як реакція на масове вилучення коштів населення з депозитних та поточних рахунків у банках. Змінами до Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 24.07.2009 № 1617-VI більш чітко регламентована процедура призначення тимчасової адміністрації у банку, визначена можливість створення санаційного банку, який не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, та встановлено порядок і черговість задоволення вимог кредиторів у випадку відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку [6]. З іншого боку, змінено порядок формування резервів під кредитні операції в іноземній валюті з подальшим законодавчим обмеженням здійснення таких операцій до 01.01.2011 та механізм розрахунку і значення ряду економічних нормативів банківської діяльності.

Наступним антикризовим заходом стала підтримка регулятором ліквідності банківської системи шляхом здійснення операцій з рефінансування комерційних банків. За 2008 рік Національним банком України були надані кредити рефінансування комерційним банкам на загальну суму 169,5 млрд. грн., з них 91,8 млрд. грн. – кредити “овернайт” [2]. Але при цьому виник своєрідний конфлікт інтересів між виконанням Національним банком України функцій банківського регулювання та нагляду і реалізації монетарної політики. Варто зауважити, що трансмісійний механізм реалізації монетарної політики в Україні зазнав суттєвої деформації у докризовий період, що призвело до зниження можливостей центрального банку щодо впливу на монетарні показники та реалізацію адекватних антикризових заходів. Зокрема, вплив регулятора на кредитний канал монетарного трансмісійного механізму буде суттєвим за таких умов:

- фінансової системи, в якій основними фінансовими посередниками є банки (банкоцентрична фінансова система);

- високої питомої ваги кредитів в активах банків та відсутності у банків альтернативних дохідніших операцій на фондовому, валютному та інших фінансових ринках;
- незначної ролі банків з іноземним капіталом на внутрішньому ринку та невисокому рівні залежності вітчизняних банків від зовнішніх джерел залучення ресурсів;
- високої залежності банків від рефінансування центрального банку (відсутність надлишкової ліквідності в банківській системі) та доступності кредитів рефінансування [4].

Враховуючи викладене, слід зауважити, що за інформацією Асоціації українських банків станом на 01.01.2008 питома вага кредитів в активах банківської системи України, скоригованих на розмір резервів під активні операції, становить 80,98 % [3]. З іншого боку, докризовий період розвитку банківської системи України характеризувався стрімким зростанням заборгованості банківського та корпоративного секторів на світових ринках, що призвело до заміщення внутрішніх джерел фінансування в ресурсній базі банків зовнішніми.

Таким чином, можна констатувати факт посилення залежності вітчизняних банків від зовнішніх джерел залучення ресурсів. Цей процес супроводжувався лібералізацією ринку капіталу та його припливом в Україну у докризовий період, що спричинило виникнення надлишкової ліквідності в банківській системі та зниження залежності банків від рефінансування центрального банку. Яскравим свідченням цього процесу є графік (рис. 1).

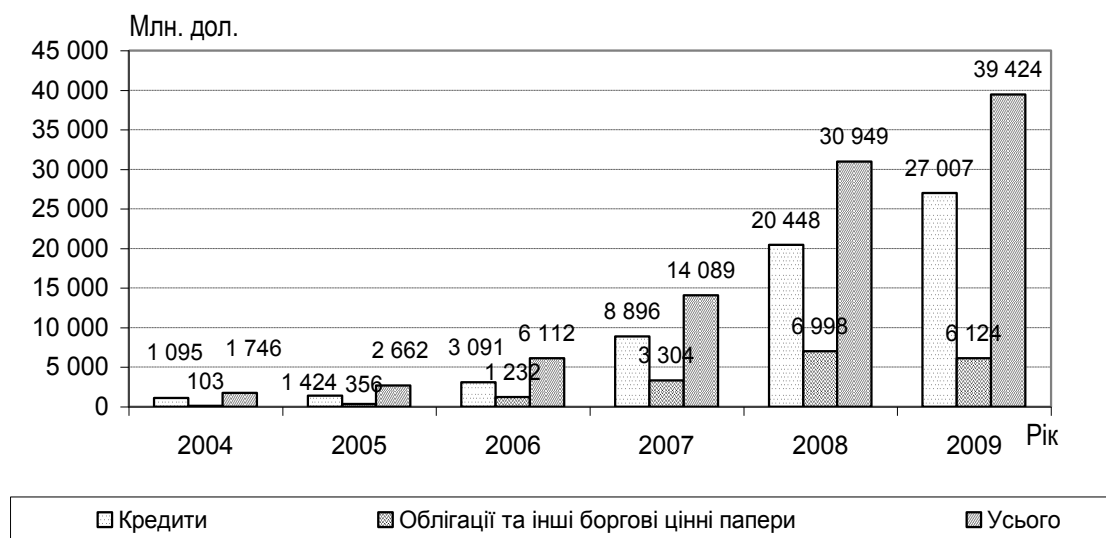


Рис. 1. Динаміка зростання зовнішнього боргу банківського сектора України у 2004–2009 рр. за станом на 1 січня кожного року, млн. дол.

Джерело: авторська розробка за даними [2].

З іншого боку, в кризових умовах кредитний канал монетарного трансмісійного механізму стає менш ефективним, тому що попит на кредитні ресурси стає менш еластичним щодо вартості згаданих ресурсів. Здатність забезпечувати потребу в кредитних ресурсах більше залежить від капіталізації банку, ніж від впливу монетарних інструментів центрального банку [7]. Реалізація трансмісійного механізму через процентний канал втрачає свою ефективність через наявність неплатоспроможних банків та таких фінансових установ, що мають тимчасові проблеми з ліквідністю. Згадані банківські інститути нездатні забезпечити пропозицію кредитних ресурсів через зменшення чутливості до зміни процентних ставок під впливом регулятора. При цьому виникає проблема правильного визначення процентної ставки комерційного банку як об'єкта впливу регулятора через масову реструктуризацію проблемних позик та нарахування процентних доходів, ймовірність отримання яких залишається невисокою.

Необхідно зробити акцент на використанні регуляторними інститутами такого інструмента як капіталізація проблемних банків. Державою здійснено капіталізацію трьох банків (ПАТ “Київ”, ПАТ “Родовід Банк”, ПАТ “Укргазбанк” на загальну суму 16,7 млрд. грн. (без врахування витрат на капіталізацію ПАТ “Родовід Банк” для виконання розрахунків з вкладниками ТОВ “Укрпромбанк”) [6]. Це спричинило суттєві зміни в роботі усіх каналів монетарного трансмісійного механізму, адже ці операції Національний банк України змушений був проводити через фіскальне домінування при створенні грошової пропозиції, а не з метою регулювання грошово-кредитного ринку.

Таким чином, можна констатувати факт низької ефективності адміністративних заходів у сфері антикризового управління проблемними банківськими установами на макрорівні та реалізації трансмісійного механізму монетарної політики. Тому доцільним є поєднання вказаних заходів з інструментами саморегульованого ринкового механізму, зокрема інститутом “ринкової дисципліни”. Цим терміном слід позначати поведінку кредиторів, котрі здійснюють моніторинг фінансового стану банку та реагують на ознаки нестабільності чи погіршення умов діяльності шляхом встановлення більш високої вартості фінансових ресурсів (процентних ставок) або вилучення коштів з фінансово-кредитного інституту [7]. У цьому випадку можна вести мову про таке явище як “втеча до якості” (англ. “run to a quality”), тобто масове вилучення депозитів з проблемних банків та внесення їх на рахунки до більш стабільних у фінансовому плані банків. Також вказана ситуація досить

часто супроводжується згортанням діяльності на міжбанківського ринку для банків, що відчують фінансові труднощі.

Слід зазначити, що необхідною умовою ефективності функціонування інституту ринкової дисципліни є інформаційна прозорість банківської діяльності, котра дає змогу отримати достовірну картину стану банківської установи, у якій розміщені фінансові ресурси. Великі та добре інформовані кредитори, у більшості випадків інституційні інвестори, зазвичай більш успішно використовують переваги ринкової дисципліни, що зумовлено доступом до необхідною інформації. Натомість власники менших за обсягом депозитів менш ефективні при застосуванні механізмів ринкової дисципліни через обмеженість доступу до необхідної інформації та відсутність відповідних аналітичних здібностей. Певну роль у цій ситуації відіграє й існуюча система гарантування депозитів, яка при певних обставинах може руйнувати мотиви для ефективного моніторингу банків через наявність страхового покриття ризиків.

Необхідною передумовою ефективності ринкової дисципліни є структура банківського ринку та наявність адекватної ринкової інфраструктури. Конкурентний банківський ринок, діяльність якого супроводжується наявністю розвинутої системи рейтингових оцінок та регулярною публікацією фінансової звітності банків, є набагато ефективнішим у впровадженні елементів ринкової дисципліни. Інститут ринкової дисципліни, що успішно функціонує, створює стимули для банків усувати виявлені недоліки або припиняти свою діяльність на ринку фінансово-кредитних установ. У такому випадку адекватна система страхування депозитів є фактором, що прискорює процес виходу з банківського ринку проблемних фінансових установ. Також важливою сферою прояву механізму ринкової дисципліни є ринок корпоративного контролю. За умови наявності фінансових проблем у банку спостерігається падіння курсу акцій. При цьому інвестори намагаються продати вказані цінні папери, що знижує рівень капіталізації банку. При аналізі ролі держави у цих процесах слід зазначити, що вона може виступати у ролі добре інформованого кредитора. Така ситуація може спричинити вилучення державних коштів з депозитів у проблемних банках або відкликання урядових гарантій за кредитами для таких фінансових інститутів. З іншого боку, держава, формуючи систему страхування депозитів, що перекладає тягар відповідальності за сплату відшкодування вкладникам збанкрутілих банків на банківську систему, сприяє зміцненню інституту ринкової дисципліни.

Такими чином, можна зробити висновок про те, що ринкова дисципліна може замінити пряме та досить затратне державне регулювання. Але варто зробити акцент на певних факторах, що практично нівелюють механізм ринкової дисципліни. Першим негативним чинником є асиметричність інформації, на підставі якої інвестори та кредитори приймають рішення про певні дії щодо виведення коштів з проблемних банків. Недостатня інформаційна прозорість банківської діяльності, відсутність достовірної, повної та регулярної фінансової звітності підвищує ризик зволікання або прийняття недостатньо зваженого рішення. З іншого боку, виконання центральним банком функції кредитора останньої інстанції (LOLR – lender of last resort) створює підґрунтя для реалізації так званого морального ризику. Проблемні банки не мають достатньо мотивів для усунення наявних дисбалансів через впевненість в отриманні рефінансування у випадку загострення кризової ситуації. Вказана ситуація є чинником негативного впливу на ефективність ринкової дисципліни. Також, як уже згадувалося, неадекватна побудова системи страхування депозитів руйнує стимули для підтримання належного рівня дієвості інституту ринкової дисципліни.

Слід зауважити, що на українському банківському ринку є незначною роль такого інституту як ринкова дисципліна. Причинами цього явища є недостатня інформаційна прозорість діяльності банків, реалізація морального ризику через недостатню збалансованість виконання Національним банком України функції кредитора останньої інстанції та недосконалість системи гарантування вкладів, що не створює у вкладників мотиви для аналізу ризиків діяльності фінансових посередників.

Висновки:

- регулятор повинен знаходити компроміс між завданнями з підтримки стабільності банківської системи та усунення наявних макроекономічних дисбалансів. Зокрема, встановлення рівноваги між антикризовим управлінням проблемними банківськими установами на макрорівні та реалізацією трансмісійного механізму монетарної політики;
- у своїй діяльності регулятор повинен орієнтуватися на модель антикризового управління, яка поєднує комплекс інструментів адміністративного впливу та саморегульованого ринкового механізму;
- становлення інституту ринкової дисципліни має виступати своєрідним превентивним механізмом щодо попередження виникнення кризових явищ у банківському секторі.

Список літератури

1. Лис, І. Удосконалення управління ліквідністю банку в умовах світової фінансової кризи [Текст] / І. Лис // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 19 – 25.
2. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aub.com.ua>.
4. Сомик, А. Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в період кризи: кредитний та процентний канали [Текст] / А. Сомик // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 3. – С. 22–26.
5. Тавасиев, А. М. Антикризисное управление кредитными организациями [Текст] : учебное пособие / А. М. Тавасиев, А. В. Мурычев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити Диана, 2010. – 543 с.
6. Чуб, О. Банківські кризи: теоретичні та прикладні аспекти [Текст] / О. Чуб // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 3. – С. 22–26.
7. Lindgren, C. J. Bank soundness and macroeconomic policy [Text] / Carl-Johan Lindgren, G. Garcia, S. Mathew, D. C. Washington : International Monetary Fund, 1996.

Summary

This article investigates the main factors, which promote crisis processes in Ukrainian banking sector emergence. The author presents a detailed analysis of the regulatory mechanisms, which resist against crisis processes in Ukrainian banking field development. It is emphasized the necessity of the administrative and open-market crisis-protection instruments combination.

Отримано 23.06.2011